

Зоран Ранковић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Београд
zrankovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 27-76-051

Словесна служба Свете Браће Ђирила и Методија

Хиљаду сто педесет година
од почетка рада Свете Солунске Браће
на уцрковљењу словенских народа

Сажељак: У овоме раду* биће приказан црквено-просветни рад Св. Ђирила и методија међу словенским народима. Циљ студије је да рсветли значај стварања словенског богослужења на народном језику пастве. Рад Свете Браће посматраће се као рад на уцрковљењу словенског народа.

Кључне речи: Свети Ђирило и Методије, моравска мисија, старословенски језик, словенски народи, уцрковљење.

Имена Равноапостолних Ђирила и Методија у историји културе и духовности Словена заузимају почасно место. Проучаваоци наслеђа Свете Браће наглашавају значај њиховог просветитељског рада за укључивање словенског света у актуелни контекст Византије и Европе у целини, вредност увођења у богослужење Цркве матерњег језика пастве, величину подухвата превођења Библије и сакралних текстова на старословенски језик, смелост у постављању темеља словенске народне Цркве.¹

У овоме раду изложићу црквено-просветни рад св. Ђирила и Методија међу словенским народима и указаћу на значај стварања словенског богослужења на народном језику, као и на еклисиолошки аспект њиховога рада. Као основни писани извори за познавање карактера личности словенских Првоучитеља послужили су житија, службе и похвале посвећене св. Ђирилу и Методију.²

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у XX веку“: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту — историјска и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ О Светом Ђирилу и Методију, са литературом о њиховој делатности, види: *Кирило-Методијевска енциклопедија. Том II (И–О)*. (Главен редактор П. Диневков). Софија 1995, 265–301; 388–423; 632–650.

² Климент Охридски, Константин Преславски и непознати писци, *Ђирило и Методије: житија, службе, канони, похвале*. (Приредио Ђ. Трифуновић. Превели И. Грицкат, О. Недељковић, Ђ. Трифуновић). Београд 1964.

Браћа Константин — Тирило и Методије били су родом из Солуна, другог по важности града Византијске империје, у којем је у то време живело много Словена, а нарочито је ближа и даља околина Солуна била густо насељена словенским живљем. Зато се и сматра да су Браћа — иако по народности Грци — већ у детињству научили словенски језик. Браћа потичу из породице друнгара Лава, високог византијског војног и управног вође.

Старији брат Методије, рођен око 815. године, најпре је био високи државни чиновник, управник „словенске кнежевине“ — области настањене Словенима у долини реке Струме, где је добро научио словенски језик. Међутим, оставио је световни живот и отишао, око 840. године, у Витинију, источно од Мраморног мора, и на Олимпу, монашкој држави у овој покрајини, у манастиру Полихроно, примио монашки чин, а касније је постао и игуман.

Константин се родио 826. или 827. г. као седмо и најмлађе дете. Дечачке године у Солуну провео је у учењу. Дуге часове је проводио са књигама св. Григорија Богослова, једног од најблиставијих представника ранохришћанског богословља, који је оставио трагове у Константиновом животу и мишљењу. Понесен животом и делом овога Оца Цркве, који је стекао и светско образовање, Константин је забележио једну похвалу Григорију: „О, Григорије, човече њо шелу, анђеле њо души! Будући шелом човек, јављаш се — анђео. Твоја, наиме усѡа, као један од серафима, Боѡа ѡрослављају и сву васељену ѡросветљују шумачењем ѡраве вере, сѡѡа и мене који клечим ѡред ѡобом са љубављу и вером, ѡрими, и дуди ми ѡросветѡишељ и учѡишељ“ (Житије Тирилово, гл. III). Како је показао изузетну даровитост за науку, царица Теодора га је довела у Цариград, где је заједно са будућим царем Михаилом студирао код најбољих професора и научника онога времена — „код Лава је учио Хомера и ѡеомеѡрију, а код Фоѡија дијалекѡику и све философске науке, осим ѡѡѡа и реѡѡорику и ариѡмеѡику, асѡѡрономију и музику, као и све друѡе хеленске вешѡине“ (Житије Тирилово, гл. IV). У каквом су се тада спрегу налазиле хеленске и хришћанска наука на цариградском универзитету,³ симболично нам казује, како читамо у његовом житију, Константинова дефиниција философије: „Разумевање Божијих и људских сѡвари, колико се може човек ѡриближити Боѡу, ѡе учи човека да делима буде слика и ѡрилика Оноѡа који ѡа је сѡворио“ (гл. IV).⁴ Своје философско знање и познавање богословља Константин је касније, у разним полемикама у којима је учествовао, обилато користио.⁵ По завршетку студија — најпре је постављен за хартофилакса

³ О богословским и класичним студијама у Цариграду овога периода види: Д. Оболенски, *Византијски комонвелѡи*. (Превела К. Тодоровић). Београд 1996, 88–91.

⁴ О Тириловом поимању философије види: Б. Пејчев, *Кириловото ѡределение на философијата*. У: Константин — Кирил Философ. Юбилеен сборник по случај 1100-годишнината от смъртта му. София 1969, 69–74; Д. Калезић, *Конѡанѡинова — Кирилова дефиниција философије*. Гласник, год. ХС, бр. 6, Београд 2009, 156–159.

⁵ Кратак осврт на богословску мисао св. Тирила из пера римокатоличког богослова, са којом се можемо сложити, види: Š. Vragaš, *Konstantín Cyril — významný teológ Cyrilometodskej*

(библиотекара и архивара) Цариградске патријаршије, али је убрзо — пошто се краће време повукао у један манастир на Босфору — позван да на Великој школи у Цариграду предаје философију (отуда му надимак „Философ“). Као учени философ, Константин је по царевом жељи ступао у јавни, духовни и политички живот византијске царевине.⁶ Своје знање унео је у борбу против последњих пламсаја оживљеног иконоборачког покрета. О његовој борби за иконопоштовање Климент Охридски у Похвали Ђирилу каже: „Такав је био учишељ овај: иде ѿд је осећао какву хулу на дожански образ, он је као окриљен лећео на све стране, јасним причама све саблазни разјонећи, правој вери учећи...“. У тој борби исказао је следовање исправном — иконофилском — учењу Цркве и, како сведочи његово Житије, на питање последњег иконоборачког патријарха Јована (832–843) „како вас није сѣид да указујете ѿошћу икони ако је она насликана само до ѿрса“ одговорио је овим речима: „... икона само лицем ѿредсѣавља лик и слику оноѿа ради коѿа је била насликана. Ко је ѿледа неће видети ни лице лава, ниѿи лице рѣса, неѿо лик оноѿа коѿа ѿредсѣавља“ (гл. V).

Пре Моравске, Константин је учествовао у двома мисијама, у којима се испојила његова полемичка вештина: арајској и хазарској мисији. Константиново учешће у њима сведочи о његовој богословској ерудицији и познавању Светога Писма и Предања. Прва Константинова мисија догодила се око 851. године — „Философу је ѿада било 24 ѿдине“ (Житије Ђирилово, гл. VI) — када је боравио на двору арапског калифа Ал Муатавакила у Самари на реци Тигру у Малој Азији. Том приликом успешно је водио верске диспуте са мухамеданцима, током којих је, као носилац византијско-хришћанске културе, указао на паганске елементе њихова веровања, на разлику између Мухамедовог учења и Христовог Јеванђеља — ту је показао и своје познавање корана — и осветлио веру у Свету Тројицу. А домаћини његови, „оѿрчени, враѿише се оѿеѿи својој злоди, и дадоше му да исѿије оѿров; али милосѿиви Боѿ, који је казао: „Ако и смрѿно шѿио исѿијете, неће вам наудиѿи“, избави и њеѿа и у своју земљу здрава оѿеѿи ѿвраѿи“ (Житије Ђирилово, гл. VI).

По повратку из мисије, Константин се повлачи на Олимп, у манастир његова брата Методија. Ту су се, можда, наукољубивој Браћи покренуле прве мисли о бележењу говора Словена.

Наредна мисија поверена Константину, заједно са Методијем, водила га је око 860. године *Хазарима*, туранским народима, чија се држава моћ-

epochy. У: *Poznávanie kultúrneho dedičstva Sv. Cyrila a Metoda*. Monografia príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Nitra, 3. Júl 2007. (Editori J. Michalov, M. Hetényi, P. Ivanič, Z. Taneski). Nitra 2007, 115–121.

⁶ О црквеним и политичким приликама у Цариграду у то доба види: Р. Поповић, *Светији Фоѿије ѿѿријарх царијрадски и њеѿово доба*. У: *Хришћанство у историји: зборник студија из црквене историје*. Београд 2011, 187–210.

но држала од полуострва Крима до Урала и Каспијског мора, где су дошле до изражаја Константинове многостране способности.⁷ Хазарски каган је тражио представнике све три монотеистичке вере да му изнесу њихове предности, да би одлучио у коју ће од њих превести свој народ. На путу Хазарима, мисија се задржала у граду Херсону, па је ту Константин проучио самаријски дијалект и писмо, „*йреведе осам делова йрамайике*“; нашао је ту јеванђеље и псалтир на готском („*йисане руским йисмом*“)⁸ и научио тај језик; најзад — ту је пронашао мошти Светог Климента, римског папе из I века, које ће одатле носити са собом све до доласка у Рим. У разговорима са мухамеданцима Константин је указао на узвишеност хришћанског морала, док је у диспутима са Јеврејима, позивајући се на Свето Писмо, указао на универзалност Божијег спасења човека. А хазарски каган је, одбацивши паганске обичаје, написао византијском цару: „*Ти си нам йослао, йосйодару, йааква човека који нам је објаснио свейлосйй хришћанске вере и речју и делом, и уверисмо се да је йшо йрава вера и зайоведисмо људима да се добровољно крсйе у нади да ћемо и ми йшо исйшо досййићи*“ (Житије Ђирилово, гл. XI).

После успеле мисије, Браћа се враћају у Цариград 861. године. Константин се враћа философским наукама, живећи при цркви Светих Апостола. Методије опет одлази на Олимп и као игуман се стара о манастиру Полихрону. У житију Методијевом читамо: „*Када су цар и йаиријарх видели њејов добар йодвиј на йушју ка Боју, најоварали су йа да би йа йосвейтили за архиейискоја на часно месйю, йде је йоийредан йакав муж. А йошйю он није йрисйао, йрошйив њејове воље йосйавише йа за йумана у манасйиру који се зове Полихрон...*“ (гл. IV).

Браћа нису дуго остала у тихости са својим мислима и књигама. Према казивању Житија Ђириловог — а то је могло бити 862. или 863. године — великоморавски кнез Растислав (842–871) упутио је посланство византијском цару Михаилу III (842–867) са, како читамо у Житију Ђириловом, следећом поруком: „*Наши су се људи одрекли йајансйива и йридржавају се хришћанској закона, али ми немамо йааквоја учийшеља који би нам на нашем језику йраву хришћанску веру објаснио да би и друје земље видећи йшо нас следиле. За йшо йошаљи нам, йосйодару, йааквој ейискоја и учийшеља. Јер од вас йолазе увек на све сйране добри закони*“ (гл. XIV).

Слично читамо и у Житију Методијевом: „*Божијом милошћу здрави смо, и к нама су дошли мноји учийшељи — хришћани од Влаха и од Грка и од Не-*

⁷ О Хазарској мисији види: Т. Събев, *По някои въпроси на Хазарската мисија*. У: Константин — Кирил Философ. Юбилеен сборник по случай 1100-годишнината от смъртта му, 105–125; *Кирило-Методиевска енциклопедия. Том IV (Т-Я)*. (Главен редактор Л. Грашева). София 2003, 347–353.

⁸ О „руском писму“ из Житија Ђириловог види: *Кирило-Методиевска енциклопедия. Том III (П-С)*. (Главен редактор Л. Грашева). София 2003, 500–503; К. Титаренко, *Константин Философ и проблема „руских писъмен“* / [http://: kladina.narod.ru](http://kladina.narod.ru).

маца, учећи нас различийю. А ми Словени смо њросїи њук и немамо никоїа који би нас уїуїио на истїину и разумно објаснио. Заїио, добри їосїодару, њошаљи њїаква мужа који би нас уредио у свакој њравди“ (гл. V).

Нема сумње да су кнеза Растислава на овај корак нагнали неодложни државно-политички разлози: самосталност и слобода његове кнежевине били су угрожени не само војном и политичком силом (стални ратови са немачким царем Лудвиком) него исто тако и културним и црквеним притиском немачког свештенства. Јер — у то време — политичка се самосталност није могла замислити без црквене самосталности, без властитог свештенства, вишег и нижег. А у Моравској су још од раније ширили хришћанство баварски мисионари и у погледу црквене јурисдикције Моравска је потпадала под Пасавску епископију, односно Салцдуршку архиепископију, центар ширења западног хришћанства.⁹

У тој светлости је сасвим разумљиво какве је велике планове имао на уму кнез Растислав када је од византијског цара затражио да му пошаље таквог „*ейискоїа и учийшеља*“ који би моравском народу објашњавао хришћанску веру на разумљивом, словенском језику: ослободити се црквене зависности од Немачке, што је било могуће само ако се непоћудно немачко свештенство замени својим, домаћим свештенством.

У Цариграду је понуда кнеза Растислава добро примљена и још боље схваћена: у Моравску није упућен „епископ“ — како се моли у поруци — него је одлучено да се пошаље једна верско-културна мисија нарочитог типа и метода рада.¹⁰ У Византији су се могли наћи епископи са знањем словенског језика, али је, вероватно, на византијском двору процењено да би слање епископа из Византије на подручје Источнофраначке краљевине, на коме је хришћанство проповедало свештенство које је било под црквеном управом Рима, било схваћено као политички изазов, и да је могло довести до унутарцрквених и међудржавних проблема, које је упутније било избећи. Зато се изашло у сусрет оном делу молбе кнеза Растислава којим се тражи учитељ који би помогао да се Словенима у Моравској хришћанство проповеда на словенском, народном, језику. На чело ове мисије постављена су браћа Константин Филозоф и игуман Методије, учени и угледни људи, већ искусни у пословима ове врсте.

Према Житију Методијевом — цар Михајло је овај избор образложио следећим речима: *„Чујеш ли, Философе, ове речи? Друїи овоїа и учиниїи не може осим їшеде. Дакле, ево їи мноїо дарова, и узми браїиа своїа иїумана Метїодиїа, їе иди! Јер обоїица сїе Солуњани, а Солуњани сви чистїо їоворе словенски“ (гл. V).*

⁹ Д. Оболенски, *наведено дело*, 164–166.

¹⁰ О Моравској мисији Свете Браће, са литературом, види: *Кирило-Методијевска енциклопедија. Том II (И–О)*, 732–740.

Пре поласка мисије на пут у Моравску — Константин је заједно са Методијем и другим сарадницима саставио азбуку за словенски језик и превео богослужбено јеванђеље.

У Житију Ђириловом читамо о томе: „Философ онда ошиде и ѿ свом сшаром начину ода се молийви заједно са својим сарадницима и ускоро му се јави Бої, који увек ѿслуша молийву слућу својих. И шгда сасшави слова и ѿоче шсашш јеванђељску беседу: „У ѿочешку беше Реч, и Реч беше у Боїа, и Бої беше Реч“ и ошало. Цар се шоме обрадовао и заједно са својим савешшницима шпрославио је Боїа, шје ѿшаље њеїа са мноїм даровима, найсавши Расшиславу ову шосланицу: „Бої, који хоће да свако доће до сшознаје истшине и да се шодише на веће достшожансшво, видевши швоју веру и шодвиї, учинио је и сада у наше доба ошкривши слова за ваш језик, шшїо није било давано неїо само у шрводитшно доба, да се и ви шридружишїе великим народима који славе Боїа на своме језику. И еїш шослали смо шеди оноїа коме се Бої јавио, мужа честшїшїа и блаїверна, веома учена и философа“ (гл. XIV).

А у Житију Методијевом: „Тада нису смела ошказашїи ни Боїу, ни цару ... већ шслушавши високу реч, шредашше се молийви заједно са друїима који су били истшїо друїа као и они. И шїу ошкри Бої Философу словенске књїе, и онда сшворивши слова и сасшавивши беседу, крене на шїшї у Моравску узевши Мешодија“ (гл. V).

Цар Михаило III признаје Константину, када је он послушно рекао: „Мада ми је шело шреморено и мада сам болесшан, радо идеш шамо само ако имају слова за свој језик“, да су његови претходници Теофило и Михаило II безуспешно покушавали да створе словенско писмо: „Мој гед и ошшц мој и мної друїи шражили су шїо и нису нашли, како бш онда ја моїао да их шронаћем?“ (Житије Ђирилово, гл. XIV).

Истичући важност наведених саопштења А. М. Сељинчев у вези са тим закључује: „Може се претпостављати да се Константин није тек сада, у вези са моравском мисијом, прву пут позабавио проблемом састављања словенске азбуке. У тако кратком периоду времена које је стајало на располагању до поласка у Моравску — тешко се могла саставити једна тако монолитна и тако адекватна словенском гласовном систему азбука каква је Константинова. Значајан припремни рад изискивао је и превођење, тј. прилагођавање словенског језика и његових елемената новој функцији: књижевног језика литургијских текстова. Зато се може претпоставити да се Константин већ раније интересовао питањем стварања словенске писмености за Словене у Византији и за суседну Бугарску, као и да је у том погледу већ постојао изванш припремни рад. Из ко зна каквих је разлога успорено увођење писмености за те Словене. Моравска је мисија подстакла Константина да настави рад на стварању књижевног језика за Словене. Он није мењао ранију језичку основу тог језика — основу оног језика који

је он знао, језика солунских Словена: у непосредном контакту са члановима моравског посланства он се уверио да је језик солунских Словена у потпуности доступан и разумљив Морављанима¹¹. Међутим, Константинова сагласност да иде у Моравску само ако моравски Словени „имају слова за свој језик“, као и царев одговор, недвосмислено сведоче да Солунска Браћа нису располагала са готовом словенском азбуком.

Словенско наречје из солунских и македонских крајева постало је основ првог словенског књижевног језика, у савременој науци познатог под називом *старословенски језик*. Пошто су словенски народи у то време говорили релативно истим језиком, старословенски језик је постао трећи међународни језик Европе.¹² Глагољица — прво словенско писмо, створено 863. године, слика је Константиновог наукољубља и даровитости.¹³ Грчки курзив, његово матерње писмо, као и писмена других народа (јеврејска, коптска, самарићанска, јерменска), која је налазио у књигама или упознавао на путовањима, дали су коначни облик глагољици. Пошто је свим словенским гласовима изнашао знакове, те тако створио фонетско писмо — творац прве словенске азбуке осмислио је и 14 посебних словенских слова¹⁴ — Константин је почео да преводи прве речи Апракосног Јеванђеља: *Искони бе слово и слово бе у Боја и Бој бе слово*. Та реченица, написана глагољицом, била је прва реченица написана на словенском језику словенским писмом. Тако су Словени, као и Грци, Копти, Сирци, Јермени, Грузијанци, добили литургијску књигу и службу на живом говорном језику.

Опремљени тако словенском азбуком и преведеним најнужнијим књигама на словенски језик, Константин и Методије и њихови ученици кренули су пре 1150 година у Велику Моравску.¹⁵ Додељени су им одабрани ученици да их науче словенској писмености и припреме за свештенике. Поред тога, радили су на увођењу словенског богослужења и организова-

¹¹ Наведено према: С. Николић, *Старословенски језик*, Београд-Бања Лука 2005, 10. О томе да је Константин радио на стварању писма за Словене и пре Моравске мисије види: Е. Георгиев, *Родината на Кирило-Методијево дело*. У: Константин — Кирил Философ. Юбилеен сборник по случај 1100-годишнината от смъртта му, 31–43.

¹² Д. Оболенски, *наведено дело*, 171.

¹³ О хришћанској симболици графичког система првог словенског писма види: М. Вуйтович, *Проблеми реконструкције првоначалног састава древнијег славјанског алфавита*. Истраживање славјанских језиков и литератур в высшей школе: достижения и перспективы. Информационные материалы и тезисы докладов международной научной конференции 21–22 октябрия 2003. (Под редакцией В. П. Гудкова, А. Г. Машковой, С. С. Скорвида). Москва 2003, 73–75; К. Титаренко, *Тайна славянской азбуки* / <http://kladina.narod.ru>.

¹⁴ М. Пешикан, *Наша азбука и њене нормe*, Београд 1993, 11.

¹⁵ Традиционално схватање да су се Браћа упутила у Моравску која се налазила на територији данашње Чешке и Словачке у новије време стављено је под знаком питања; та територија се смешта око града Сирмијума. О новим схватањима и литератури посвећеној тој проблематици, види: Г. Јовановић, *Ог Тирилмејодијевској до Вуковској њревода Новои завешта*. Археографски прилози, 33, Београд 2011, 80–81.

њу националне Цркве, а такође наставили с превођењем библијских и других црквених књига.¹⁶ Просвећивање неписмених верника у хришћанској вери најделотворније се остварује кроз богослужење и проповед на њима разумљивом језику. Према томе, увођење словенског језика у богослужење било је у потпуности у функцији великоморавске цркветно-просветне мисије Свете Браће.¹⁷

Већ од првих дана овај и овакав рад Браће наишао је на отворено непријатељство латинско-немачког свештенства, које их је формално оптужило за јерес, јер је у то време, нарочито у Западној цркви, владало мишљење да су у сакралној употреби допуштена само три језика: хебрејски, грчки и латински.

После четрдесет месеци боравка и рада у Моравској — вероватно ради посвећења ученика за свештенике — Браћа су кренула из Моравске. Остало је неразјашњено питање да ли су намеравали да оду у Цариград или Рим. Понели су са собом и ћивот са моштима Светога Климента, које су пронашли на острву крај Херсона. Носећи Рагислављеве поруке, дошли су у суседну Панонију кнезу Коцељу, и неколико месеци провели су на његовом двору крај Блатног језера. Према казивању Житија Ђириловог: „*На ѿоме ѿуѿу ѿа ѿрими Коцељ, кнез ѿанонски, и веома заволи словенско ѿисмо и изучи ѿа и даде до ѿдесетѿ ученика да се науче ѿоме, ѿе му укаже велике ѿочасѿи и исѿраѿи ѿа даље*“ (гл. XV).

Папа Никола I шаље 867. године позив Константину и Методију да посете Рим. Браћа су овај позив примила у Венецији, где су издржала оштру расправу са латинским тријезичницима (пилатовцима) који су се противили словенској литургији и на Константина навалили — како читамо у Житију Ђириловог — *као вране на сокола*. Он уз велику речитост брани своје убеђење да су пред Богом сви језици једнако вредни и прихватљиви: „*Не ѿада ли киша од Боѿа на све ѿодједнако? Или сунце не сија ѿакође за све? Зар не удишемо ваздух сви једнако? Како се, дакле, не сѿидиѿе да ѿризнаѿе само ѿри језика, а за све друѿе народе и ѿлемена хоћеѿе да буду слейи и ѿлухи?*“ Константин је своју учену беседу о слободи употребе словенског језика у богослужењу темељио на речима Апостола Павла: „*Јер, ако ѿруда да неразѿовейан ѿлас, ко ће се сѿремаѿи на дој? Тако и ви ако наразумљиву реч речѿе језиком, како ће се разумѿи шѿа ѿовориѿе ... И оѿеѿ вели: Сваки језик да исѿоведа да је Госѿод Исус Хрисѿос у славу Боѿу Оцу. Амин. И овим речима и мноѿим друѿим ѿосраи их и оѿиѿе наѿусѿивѿи их*“ (гл. XVI). Борба са тријезичницима може се назвати стајањем између Истока и Запада, јер се Константин уздигао изнад конзервативних схватања и

¹⁶ О томе шта је прво преведено у науци постоје различита мишљења; види: Г. Јовановић, *наведено дело*, 84–86.

¹⁷ О раду Солунске Браће види: Д. Оболенски, *наведено дело*, 170–178.

тенденција,¹⁸ или, црквеним језиком говорећи, као есхатолошки опредеље-ни, Свети Ђирило и Методије искорачили су из свога историјског времена и простора.

Леп пријем Браће и њихових ученика у Риму описује нам Житије Ђирилово следећим речима: „...сам айосѿолски намесник Хадријан изађе њему у сусрећ са свима їраћанима носећи свеће ... Паѿа, ѿошѿо је їримѿо књиѿе словенске, освѿи их ... и ѿеваше над њима свѿѿу лиѿѿурѿију. Заїим ѿаѿа нареди двојици еїискоѿа Формозу и Гондриху да ѿосвѿѿе словенске ученике. И їриликом ѿосвѿења ѿевали су лиѿѿурѿију у цркви свѿѿоѿа айосѿола Пеїѿра на словенском језику ... а заїим оїѿѿ у цркви великоѿ учїѿѿеља васељенскоѿ Павла айосѿола ѿевали су свеноћно бдење славећи Боѿа на словенском ...“ (гл. XVII).

Ту се — у Риму — Константин у зиму 868. године разболео, па је ступио у грчки манастир, примио монашки образ и име Ђирило. На самртној постељи Свети Ђирило је молио брата да не попусти искушењу да се врати у свој манастир у Малој Азији, већ да настави с радом међу Словенима, како читамо у Житију Методијевом: „А їи мноѿо волиш Гору, ѿа немој Горе ради најѿсѿїїїи учїѿѿељскоѿ загаїѿка својеїа, јер ћеш њиме још їре бїїї сїасен“ (гл. VII). Методије је остао веран овој братовљевој последњој жељи. Свети Ђирило уснуо је у Господу 14. фебруара 869. године, у 42. години живота, и свечано је сахрањен у старој базилици Светога Климента. У Похвали Ђирилу, коју је написао Климент Охридски, стоји написано: „И ѿошѿо је їревео црквени усѿѿав са їрчкоѿа на словенски језик, оїѿѿе у Рим, водећи на извршење дѿла своје изабрану ѿасѿѿѿу, и радосно заврши ѿѿѿ свој, ѿошѿо је Госѿод Боѿ изволео да їѿ ѿочине їречасно їѿело њеїѿо“.

После Ђириловог упокојења Методије исте године одлази у Панонију, пошто је претходно од папе Хадријана II, који је дао пуну подршку раду Константина и Методија, добио „посланицу“, у којој — према Житију Методијевом — читамо: „Хадријан, еїискоѿ и рад Божији, Расїїиславу и Сваїѿѿлуку и Коцељу ... Ми, їак ѿошѿо смо їросѿѿруку радосїї їримили, наумисмо након исїїїѿивања ѿослаїїи Меїѿодија, ѿосвѿѿивши њѿа са ученицима, као нашеї сина, у ваше крајеве: мужа, савршена разумом и їравоверна, да вас учи као шїѿо сїѿе молили їроїѿоведајући књиѿе на вашем језику ... као шїѿо је оїѿѿочео Философ Консїїанїїин ... Само овај једини обичај чуваїѿе да се на миси најїре чїѿају Айосѿол и Јеванђеље на римском а онда на словенском да бї се исїѿунила реч Писма ... Сви ће јављаїїи на различїїїим језицима величансїѿѿо Божије као шїѿо ће им даїїи Свѿѿи Дух да одїѿварају“ (гл. VIII). Поред тога — идуће, 870. године — Методије је постављен за панонско-сремског архиепископа, са средиштем у Сирмијуму.

¹⁸ П. Динеков, *Личността на Константин — Кирил Философ*. У: Константин — Кирил Философ. Юбилеен сборник по случај 1100-годишнината от смъртта му, 28–29; Д. Оболенски, *наведено дело*, 183–186.

Методије није могао дуго у миру да води словенску Цркву. Његово наименовање је наишло на жесток отпор германских епископа (салцбуршког, пасавског), подржаваног новим великоморавским кнезом Сватоплуком. У лето или у јесен 870. године Методије је из Паноније отишао у Моравску. Германски епископи су га на превару извели пред свој суд на сабору одржаном, вероватно, у Регенсбургу, оптуживши га као узурпатора епископских права и осудили га на тамновање. Тек на директну интервенцију новог папе Јована VIII (872–882) Методије је 873. ослобођен тамнице. Из протестног папиног писма германским епископима сазнајемо да је Методије на сабору стављан на тешке муке, извођен је на љуту зиму наг и тучен песницама и бичевима. Тако се, најзад — 874. године — враћа у Моравску где је наставио рад на подизању словенске Цркве у Средњој Европи.

И однос Рима према употреби словенског језика у црквеном богослужењу често се мењао. Папа Јован VIII, иако је ставио привремену забрану на словенску литургију, и даље је подржавао Методија. Када га је папа позвао у Рим, Методије је успешно изложио и оправдао свој рад. Својом посланицом из 880. године папа је потврдио словенско богослужење и Методијева права: „...Уверили смо се да је Методије у свим црквеним учењима и њословима њравовѣран. Указујемо да ња с њошћовањем њримитије за своја надбискуја ... Хвалимо словенска њисмена која је изумео Констѡнтинѡин Философ и указујемо да се на њоѡе језику славе дела Христѡа Госѡода...“¹⁹

Методије је после скоро две деценије — 882. године — путовао и у Цариград. Цар Василије I и патријарх Фотије примили су га са почастима и похвалили његово учење. У Цариграду је оставио два своја ученика, свештеника и ђакона, и црквене књиге преведене са грчког на словенски.

После повратка у Моравску, Методије је остатак живота посветио превођењу. О Методијевом раду на превођењу црквених књига на словенски језик у Житију Методијевом читамо: „...од својих ученика оѡабере два њоја, најбоља дрзѡисца, и ѡсади их да ѡреведу шћѡ држе цело Светѡ Писмо, осим Макавеја, са ѡрчкоѡ језика на словенски ... јер је ѡре шћѡа био само Псалтир и Јеванђеље са Аѡстѡолом и оѡабраним црквеним службама заједно са Философом ѡревео. Тада је и номоканон, ѡѡ јестѡ ѡравило закона, и књѡѡе оѡѡаца ѡревео“ (гл. XV). И тако су Браћа нову словенску Цркву опремили преводима на народни језик свих главних црквених служби и Светога Писма, и преводима и адаптацијама византијских правних текстова, и црквених и световних.

Изморен од труда и мучења, Методије је уснуо у Господу у 70. години живота, 6. априла 885. године, окружен својим ученицима. Пред упокојење су

¹⁹ Наведено према: Ђ. Трифуновић, *Солунска Браћа*. У: Ђирило и Методије, 32–33.

га упитали — читамо у Житију Методијевом — и рекли: „*Која смайраш, оче и учишељу часни, међу ученицима твојим да би ти био наследник у учењу твојему? А он им показа једнога од истакнутих ученика својих, званог Горазда, рекавши: Ово је слободан муж из ваше земље, а добро упућен у латинске књије, правоверан. Нека на то буде Божија воља и ваша љубав, као што је и моја*“ (гл. XVII). После обављене службе на латинском, грчком и словенском језику, његови ученици га уз почаст сахранише у саборној цркви.

После Методијевог упокојења у Моравској су настали тешки дани за словенско богослужење и словенску писменост: папа Стефан V (885–891) не потврђује Горазда за Методијевог наследника, већ на место моравско-панонског архиепископа именује немачког епископа Вихинга, Методијевог најљућег непријатеља. Уз то, папа забрањује словенско богослужење. Вихинг и немачка партија уз сагласност Сватоплукову сада се немилосрдно и безобзирно разрачунавају са ученицима Ђирила и Методија: затварају их у тамнице, дивљачки злостављају, протерују из земље, а неке чак продају у робље.

Међутим, велико и праведно дело солунске Браће просветитеља и Равноапостолних Ђирила и Методија није могла уништити брутална физичка сила: прогнани из Моравске, њихови многи ученици, знани и незнани, пренели су, и даље развили, идеју и праксу словенске писмености у другим крајевима и земљама словенског света.²⁰

У време рада Климента Охридског (упокојио се 916. године) неки непознати писац, звани Црноризац Храбар (у значењу *неустрашив*),²¹ саставио је прву научну расправу на словенском језику *О писменима*. Он почиње своје дело²² поменом о томе како „*пре стога Словени не имађаху књија (писма) већ црџама и зарезима чиџаху и јаџаху сходно томе да беху јагани. А њокрџивши се настџојаху да ѣрчким и латинским словима (писменима) којекако пишу своју реч без реда. Но и како да моју добро да напишу ѣрчким писменима речи Бої, живої, црква, чекање, ширина, јело, оџров, младост, језик и друје које су налик на њих? И џако беше кроз многа џеџа. А џада им човекољубац Бої, који све уџравља и који не оџавља џудски род без сџознаје неџо све води к сџознаји и к сџасењу, смиловавши се словенском џлемену џосла светиџо Конџанџина Философа, који се џрозвао Ђирилом, човека џраведна и истинољубива. И он им сасџави џридесеџи и осам писмена, једна џрема облику ѣрчких слова, а друја џрема словенској речи*“.

²⁰ О раду ученика Свете Солунске Браће види: Кирило-Методијевска енциклопедија. Том III (П–С), 576–585; Кирило-Методијевска енциклопедија. Том IV (Т–Я), 248–255. О развоју словенске писмености у српским земљама види: Ђ. Трифуновић, *Ка џочецима срџске писмености*, Београд 2001.

²¹ О Црнорисцу Храбру види: Кирило-Методијевска енциклопедија. Том IV (Т–Я), 497–505.

²² Текст Трактата Црнорисца Храбра у извору види: S. Sambunjak, *Gramatozofija Konstantina Filozofa Solunskoga. Hipoteza o postanku i značenju glagoljice*, Zagreb 1998, 351–353.

За превод Светога Писма каже да Грцима „седморица им слова саставише, а седмдесеторица превод, и то томе су словенска слова и светија и часнија, јер их састави свети човек, а ирчка Грци иагани ... А ако заиша ирчке књиознанце јоворећи: ко вам је слова саставио или књије превео и у које време, мало их је међу њима који то знају. А ако уиша словенске књиознанце јоворећи: ко вам је слова саставио, или књије превео, то сви знају и одговоривши рећи ће: Свети Консантиин Философ, звани Ђирил, тај нам и слова састави и књије превео, и Методије драи његов; и још су живи неки који су их видели. А ако заиша у које време, и то знају и рећи ће да је то било у време Михајла цара ирчкога, и Бориса кнеза дујарскога, и Расислава кнеза моравскога, и Коцеља кнеза блашанскога јодине од јосианка светиа бзбо. јодине“.

Расправа Црнорисца Храбра је полемичко дело чија је намера да узвиси дела учитеља Константина и да покаже да словенско писмо ужива Божију милост.

Стара словенска реч забележена писменима, навестила је исконско братство словенских народа и духовно их је здлижила. Најстарији словенски језик означава и прве почетке препорода свих Словена. Радам Ђирила и Методија посведочене су моћи духовног изражавања новим језиком и постављене су основе књижевности Јужних и Источних Словена. Исказујући се само на своме језику, Словени су остали слободни и независни, у широким пределима сазнања и тражења. Жив и творачки књижевни језик увео је словенске народе у заједницу светске културе и књижевности.

Ђирило-Методијевска традиција, која има исходиште у словенској просветитељској мисији Свете Браће, одредила је место Словена у хришћанској заједници. Оно је било засновано на уверењу да језик који се користи као средство у Литургији постаје самим тим свети језик, а да је народ који говори тим језиком подигнут на положај народа посвећеног Богу. За Бога су сви језици једнаки, а кроз човеков матерњи језик Бог долази у најтешњи однос са човековом душом. Према томе, сваки хришћански народ који има сопствени литургијски језик и културу има уједно и пуноправно место међу члановима свеопште породице хришћанских народа. Ова мисао је речито исказана у *Пројласу свейога Јеванђеља* који једни приписују самом Константину — Ђирилу, а други Константину Преславском. Народ који нема светих књига на сопственом језику аутор пореди са *наим иелом и мривом душом*, и обраћајући се својим сународницима победнички узвикује: „Саслушај ме добро словенски народе! Саслушајте реч, јер од Бога дође, реч која вам храни душе ваше људске, реч која вам креи срца и умове, реч која вас сирема Бога да јознаше!“²³

²³ Из наше књижевности феудалној доба. (Приредили Д. Павловић, Р. Маринковић). Београд 1968, 59.

И заиста, Словени су преласком на хришћанство и стицањем сопственог писма постали „нови народ“. Словени, мада су касно ушли у хришћанску заједницу — слично јеванђелској причи о домаћину који је најмио раднике за обраду винограда: они који су унајмљени у једанаести сат били су исто награђени као и они који су од самог почетка *иодносили шерет и врелину дана* (Мт 20, 1–16) — учествовали су у духовном препороду народа који могу славити Господа на сопственом језику. Појава словенске Литургије и словенских књига може се сматрати продужетком чуда празника Силаска Духа Светога на Апостоле.

Темељ мисије Светих Кирила и Методија јесте *уцрковљење* читавог једног народа — словенског. Наиме, стварање богослужења на народном језику значи укључити један народ у Цркву, омогућити му да јој се приопшти, да партиципира, да се причешћује у заједници Тела Христовог, са свима осталим народима, на свој живи, лични, непоновљиви начин. То заиста значи афирмисање, потврђивање непоновљивог идентитета сваког народа и сваког човека. Борба за народни језик у Литургији означава да се дотични народ и сваки човек у њему оспособљава да приноси Богу словесну службу, а то значи — да свим својим бићем учествује у благодати Благих Вести, Јеванђеља, или, литургијским речима речено, у даровима Духа Светога, који су разноврсни и непоновљиви, али који дарују човеку живот вечни. А то значи да су се Света Браћа борила за народни језик у богослужењу преваходно из *литургијских* разлога.²⁴

Свети Кирило и Методије својим мисијама, културним делима и великим угледом спајају Исток и Запад европског континента а папа Јован Павле II прогласио их је 31. децембра 1980. године заштитницима Европе. Кирило-Методијевска традиција треба да буде у служби хришћанског јединства, које је у њихово време већ било угрожено али ипак постојало, као и да буде подстрек за враћање на заједничке духовне корене.

The Rational Service of the Holy Brothers Cyril and Methodius

Summary: In this paper the Cyrillo-Methodian mission is analysed from the ecclesiological point of view. Rastislav, the Prince of Great-Moravia desired Christianity to be preached to his people in their language, but at the same time he probably wanted to become independent of German clergy. By creating church services in the language of the people, Holy Brothers Cyril and Methodius approached their Moravian church-educational mission with the aim of incorporating the Slavs in the Communion of the Body of Christ i.e. of introducing all the Slavs into the Church.

Key words: Sts Cyril and Methodius, Moravic mission, Church-Slavonic language, the Slavs, introduction into the Church.

²⁴ О црквеним разлозима рада Свете Браће на увођењу народног језика у богослужење код словенских народа види: А. Јевтић, *Свети Сава у шљоковима ћирило-методијевској предања*. У: Свети Сава и Косовски завет, Београд 1992, 7–19.